

Postavení a cíle sociální práce v důsledku proměn společnosti (časopis Sociální práce)

Socialniproce.cz, 8. 7. 2019

Soudobá sociální práce je konfrontována se dvěma zásadními výzvami. První z nich je globální neoliberalismus; politická ideologie s ekonomizujícím paradigmatem, která aplikuje zákonitosti volného trhu téměř na všechny procesy ve společnosti. Druhá z těchto výzev je spojována s rostoucí fragmentací, heterogenitou společnosti a klientů sociální práce, která vede k celkové rostoucí nejistotě. Obě tyto výzvy mění samotnou podstatu sociální práce v soudobé společnosti v mnoha směrech. Popis kompletních dopadů přesahuje cíle tohoto článku, jenž je zaměřen na (změny) postavení a cílů sociální práce v důsledku proměn společnosti.

V sociální práci se globální neoliberalismus projevuje individualizací sociálních rizik, která (často) vznikají strukturálně, ekonomizací a racionalizací (sociální práce se podřizuje zájmům trhu a požadavkům efektivity) a privatizací sociálních služeb. V důsledku globálního neoliberalismu je také zpochybňována legitimita sociálních služeb a sociální pracovníci jsou vnímáni jako ti, kdo problémy uměle vytváří, či pomáhají těm, kdo si pomoc nezaslouží (Chytil 2011; Valová, Janebová 2015). Sociální služby se tak stávají pro členy soudobé společnosti “nepochopenými” (z hlediska svých cílů a náplně práce) a zároveň špatně vnímanými veřejností (obzvláště ti pracující se znevýhodněnými cílovými skupinami jako jsou např. lidé bez domova, u nichž je často tematizovaná zásluhovost pomoci / zisku bydlení).

Na výše zmíněné odpovídá sociální práce v zásadě třemi cestami. První z těchto cest je zdůrazňování technických kompetencí sociálních pracovníků (tj. dodržování příruček, metodik, směrnic a rostoucího množství legislativy) a zaměření praxe na výsledky; tedy ne na proces kontaktování a navazování (ne povrchního) vztahu s klientem a prožívání a zvládání s tímto procesem spojených emocí, reflexe, schopnosti kreativity a flexibility v odpovědi na klientovy “problémy” a potřeby (viz např. Gardner, 2006; Knott & Scrag, 2016). Důraz na, často pouze v užším smyslu, ekonomicky pojatou efektivitu přitom klade na pracovníky nárok dělat rychlá rozhodnutí bez možnosti usilovat o hlubší porozumění vlastnímu chování, chování klientů a chování dalších zainteresovaných aktérů. Rozhodnutí jsou tak vytvářena spíše jako reakce na krizi než jako součást dlouhodobého plánu (Hesensfeld, 2010). Výsledek práce sociálních pracovníků je přitom posuzován zejména z hlediska výsledku procesu rozhodování, tj. dosažení změny u klienta, nad kterým má sociální pracovník z celého procesu pomoci klientovi nejmenší kontrolu. V rámci prezentovaného rámce jsou organizace poskytující sociální práci tlačeny k tvorbě nového systému racionalizace své práce (cílů, vizí a morálního prostředí) v souladu s kompetitivním prostředím dotačních titulů a výzev; stávají se “profitovými organizacemi”, které adoptovali praxe korporátních manažerských firem (Hasensfeld, 2010).

Druhou cestou odpovědi sociální práce je využívání úzce byrokratických řešení komplexních problémů a redukcionistického chápání lidského chování. Z “jedince s problémy” se tak stává pouze “uživatel služeb” (Ruch, 2005). To vše se přitom děje v kontextu deklarovaného individualizovaného přístupu.

Třetí z těchto cest je byrokratizace odpovědí na nejistotu, rizika a úzkost, které jsou inherentní součástí sociální práce (Ruch, 2005). Uvedené vyúsťuje v nahrazování věcné odpovědnosti za individuální řešení jedinečné životní situace klientů instrumentální odpovědností vůči organizaci, která uplatňuje řešení podle předem daného schématu (podobně viz Bauman, 1987); což omezuje autonomii a možnost situačního rozhodování sociálních pracovníků a tedy nepostihuje komplexitu řešených životních situací klientů. Role praktiků je tak paradoxně dichotomizovaná, je po nich vyžadováno dodržování rigidních pravidel v rámci cílů a politiky organizace, a zároveň je od nich očekáváno soucitné jednání s každým klientem na individuální bázi (Lipsky, 2010).

V důsledku výše zmíněného vzniká u sociálních pracovníků určitá rozpolcenost mezi „děláním sociální práce“ a „bytí sociálním pracovníkem“ (Ruch, Harrison, 2013). Tato rozpolcenost často pramení z rozporu mezi obrazem sociální práce jakožto symbolem pečující schopnosti a byrokratickou, rigidní a kontrolní povahou její práce (O'Sullivan, 2011). V kontextu „dělání sociální práce“ se sociální pracovníci řídí pravidly, metodikami a směrnici zvenčí a stávají se tak technicistními profesionály odcizenými od praxe sociální práce, ale i budování vztahu s klientem. „Dělání sociální práce“ redukuje nejistotu. „Bytí sociálním pracovníkem“ je spojováno s reflexivním a (sebe)angažovaným přístupem sociálních pracovníků k praxi, k němuž určitá nejistota neodmyslitelně patří.

„Bytí sociálním pracovníkem“ se tak stává v očích praktiků sociální práce jakýmsi nedosažitelným ideálem, který je často stavěn do opozice k bezmocnosti popisované v každodenní praxi sociální práce. Řada sociálních pracovníků jednak vnímá, že nemá dostatek nástrojů na to, aby reálně pomohli klientům, což připisuje existujícímu (legislativnímu) nastavení sociální práce v České republice a jeho vlivům na nastavení pracovních podmínek na konkrétním pracovišti. Stejní sociální pracovníci zároveň popisují vlastní bezmoc situaci bezmoci změnit (podobně viz např. Valová, Janebová 2015, Gojová, Glumbíková, 2016). Sociální pracovníci se tak vnímají jako pouzí vykonavatelé nastavení sociální práce, které je jim dáváno „zvnějšku“ či „shora“ od těch, kteří nemají přímou vazbu na každodenní praxi sociální práce s klientem (Glumbíková, Vávrová, Nedělníková 2018).

V kontextu výše zmíněného je třeba klást si otázku, jaké jsou cíle soudobé sociální práce na makro úrovni. V zásadě se jedná o čtyři implicitně existující kategorie cílů:

Překonání „bezmoci“ a dosažení role mocných aktérů v rámci tvorby legislativy;

Překročení pozice „dělání sociální práce“ a dosažení pozice „bytí sociálním pracovníkem“;

Vytvoření postavení sociální práce, které bude čitelné a zároveň legitimní pro společnost;

Přiblížení se ideálu neoliberální společnosti a dosažení redukce úzkosti plynoucí z fragmentace a komplexnosti soudobé společnosti skrze důraz na efektivitu a striktní dodržení byrokratických procedur.

Všechny výše uvedené cíle, být může být cíl č. 4) vnímán jako pravý opak zbývajících třech cílů, jsou (přitom) stanovovány v kontextu zvyšování účinnosti a kvality sociální práce, jen je zde ona kvalita pojímána jinak.

V tomto kontextu se lze zamýšlet nad samotným pojetím sociální práce, tedy nad tím, zda je sociální práce profesí: a) „administrativní“, kdy je sociální pracovník úředníkem vyřizujícím „ustálený soubor žádostí“; b) „profesionální“, kdy je sociální pracovník specialistou, který se zaměřuje na komplexní posouzení situace klienta; nebo c) „filantropem“, tedy především člověkem, který „potřebnému poskytuje právě to, co podle sociálního pracovníka potřebuje“ (podobně viz Musil, 2008).

Dosažení prvních tří kategorií cílů jistě podpoří změny legislativy směřující k vystoupení z „džungle předpisů“ a přiblížení se ideálům pozice „být sociálním pracovníkem“, kterou lze spojovat s určitým propojením profesionálního a filantropického pojetí sociální práce. Důležitým prvkem „bytí sociálním pracovníkem“ je možnost vykročit z pozice bezmoci ve vztahu k tvorbě praxe sociální práce a uvědomění si, že sami praktici sociální práce mohou tvarovat veřejnou politiku přímo v interakci s občany pomocí přetváření jejich „každodenní rutiny“, které lze chápat jako copingové strategie a způsob manifestace jich samých v procesu rozhodování (Lipsky, 2010).

Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita

Zdroj: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=1175>